

تأسیس کتابخانه‌های کودکان در اردوگاه‌های پناهندگان افغانی و عراقی در جمهوری اسلامی ایران^۱

نوشته‌نوش آفرین انصاری^۲

ترجمه‌علی شاه‌شجاعی^۳

مقدمه

دو تفاهم‌نامه سه جانبه میان دفتر امور مهاجران بیگانه و خارجی^۴ و کمیساریای عالی پناهندگان سازمان ملل متحد^۵ و شورای کتاب کودک ایران^۶ منعقد شد که به تأسیس ۱۴ کتابخانه کودک در سال‌های ۱۹۹۵ تا ۱۹۹۸ در اردوگاه‌های عراقی و افغانی در نقاط مختلف ایران انجامید^(۱). براساس تفاهم‌نامه‌ها که با همکاری شعبات ادارات کمیساریای عالی پناهندگان سازمان ملل و ادارات استانی منعقد شد، مسئولان اردوگاه‌ها و پناهندگان در محل‌هایی برای به‌عهده گرفتن آموزش کوتاه مدت که توسط شورای کتاب کودک و کمیساریای عالی تدارک شده بود، تعیین شدند. همچنین علاوه بر آن، بودجه مورد نیاز برای تهیه کتاب‌ها و مخارج مشاوره و تهیه قفسه‌های کتابخانه‌ها، میز و صندلی همراه با مجموعه کتابخانه جهت ارسال به اردوگاه‌ها در نظر گرفته شد.

1. Establishment of Children's Libraries in Afghan and Iraqi Refugee Camps in the Islamic Republic of Iran

۲. عضو هیأت علمی گروه کتابداری دانشگاه تهران

۳. دانشجوی دکتری کتابداری دانشگاه آزاد اسلامی

4. Bureau of Aliens and Foreign Immigrants Affair (BAFIA)

5. United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR).

6. Children's Book Council of Iran (CBCI)

■ فصلنامه کتاب، پاییز ۷۸

شورای کتاب کودک، که سازمانی غیردولتی است و در سال ۱۹۶۲ به ثبت رسیده است. شورای کتاب کودک که بخش ملی ایران در دفتر بین‌المللی کتاب برای نسل جوان را برعهده دارد، مؤسسه‌ای شناخته شده در انجام تحقیقات ادبیات کودکان و پیشبرد مطالعه از طریق کار داوطلبانه در ایران است. کمیساریای عالی پناهندگان از شورای کتاب کودک به‌عنوان مجری طرح جهت انتخاب و فراهم کردن مجموعه کتابخانه برای آموزش یک روزه و تأسیس کتابخانه در هر اردوگاه، دعوت به عمل آورد. کمیته اجرایی شورای کتاب کودک، کمیته کتابخانه‌های اردوگاه‌های پناهندگان^۱ را تعیین کرد تا به‌عنوان اولین تجربه این شورا در زمینه پناهندگان، اجرای این طرح را به عهده گیرد. گزارش ذیل براساس تجربیات به‌دست آمده از این طرح ارائه شده است.

فراهم کردن کتاب‌ها

با توجه به آنکه شورای کتاب کودک اطلاعات زیادی در مورد اردوگاه‌های پناهندگان نداشت، انتخاب بهترین کتاب‌ها برای خوانندگان بین سنین ۷ الی ۱۴ سال به زبان فارسی مهم‌ترین هدف شورا بود. اما جلسات توجیهی زیادی که توسط کمیساریای عالی پناهندگان صورت گرفت، ثابت کرد که این جلسات بسیار سودمند است. اطلاعات درباره تعداد کودکانی که به مدرسه رفته بودند، کلاس‌های سوادآموزی بزرگسالان و تفکیک احتمالی استفاده‌کنندگان دختر و پسر، به اتخاذ تصمیم در این زمینه و به تهیه دو نسخه از عناوین بسیاری از کتاب‌ها انجامید. از کمیته ارزیابی شورای کتاب کودک خواسته شد کتاب‌هایی را براساس موضوع و بودجه‌ای که توسط کمیته کتابخانه‌های اردوگاه‌های پناهندگان به آن اختصاص یافته بود، خریداری کند. قرار شد، نزدیک به نیمی از مجموعه به داستان و شعر و نیم دیگر را سایر موضوعات موجود در بازار، و براساس کیفیت کتاب‌ها، اختصاص یابد. نشریات ادواری و نقشه‌ها نیز به مجموعه اضافه شد. براساس تفاهم‌نامه، قرار شد برای ۵ اردوگاه اولیه، ۵۰۰ جلد کتاب فراهم شود^(۲)، و برای ۹ اردوگاه دیگر ۱۰۰۰ جلد. تجربه ۵ اردوگاه اولیه نشان داد که اگر کتاب‌ها به تدریج جمع‌آوری شوند، به دلیل آنکه به مجموعه، عناوین جدیدی افزوده می‌شود، می‌توان مجموعه بهتری را فراهم کرد. همچنین تصمیم بر آن شد تا این طرح حداقل در دو مرحله به اجرا درآید. مشکلات اساسی در این مراحل، افزایش ناگهانی کتاب‌ها و کمبود فضا در محل‌هایی بود که شورای کتاب کودک برای کتابخانه‌ها انتخاب کرده بود. این دو مشکل با کمک کمیساریای عالی پناهندگان و سایر همکاران حل شد.

سازماندهی منابع

کمیته کتابخانه‌های اردوگاه‌های پناهندگان تصمیم گرفت تا برای سازماندهی مواد از طبقه‌بندی دهمی دیویی استفاده کند. این طبقه‌بندی، کتاب‌های شعر و داستان را در برنمی‌گرفت. سپس این مجموعه‌ها اکثراً توسط کتابداران حرفه‌ای و داوطلب، فهرست‌نویسی، و طبقه‌بندی شده و برچسب‌زده شد. سیاهه الفبایی کتاب‌ها، طرح طبقه‌بندی دهمی و راهنمایی مختصر جهت کتابداران اردوگاه‌ها تهیه شد و پرسشنامه‌ای هر دو ماه یکبار، درباره استفاده از مجموعه و گرایش موضوعی فراهم شد^(۳). برچسب کتاب‌ها و مواد نوشتاری همراه هر مجموعه ارسال شد. سعی بر آن بود تا بسته‌های کتاب‌های داستان و غیرداستان از یکدیگر تفکیک شوند. در این مرحله دو پیشنهاد مطرح شد که شایان توجه است. پیشنهاد شد در صورتی که از نوارهای رنگی برای رده‌بندی دیویی در عطف کتاب استفاده شود برای کودکان در انتخاب بهتر و در جایگذاری کتاب‌ها در قفسه، مفیدتر خواهد بود. پیشنهاد دیگر مبنی بر تهیه سیاهه موضوعی و الفبایی عام برای کتاب‌ها بود و استدلال می‌شد که این سیاهه‌ها به‌عنوان راهنمایی جهت مطالعه استفاده‌کنندگان و سایر افراد همچون معلمان مدارس که با مجموعه کار می‌کنند، به کار خواهد رفت.

ملاحظات قبل از تأسیس

یکی از مشکلات اساسی کمیته کتابخانه‌های اردوگاه‌های پناهندگان، انتخاب همکاران شرکت‌کننده در تأسیس کتابخانه‌ها بود؛ این کمیته واقف بود که این اولین تجربه در نوع خود است و افراد به‌عنوان شرکت‌کننده در سازمانی دولتی و بین‌المللی با یکدیگر همکاری می‌کنند. همچنین مشارکت در برآوردن نیازهای فرهنگی و تفریحی کودکان پناهندگان، موضوعی نسبتاً جدید بود. تصمیم گرفته شد تا از متخصصان کتابداری و ادبیات کودکان که توان توجیه کردن ادارات سازمان‌های امور مهاجران بیگانه و کمیساریای عالی را داشته باشند، دعوت به عمل آید. ارتباط دوستانه با مسئولان اردوگاه‌ها برای جلب حمایت آنها در تعیین محل‌های مناسب، شرکت آنها در تأسیس کتابخانه‌ها برای ادامه دادن طرح و فرستادن گزارش‌های دو ماه یکبار کتابخانه‌ها، حائز اهمیت بود. در مجموع ۱۰ نفر در این مرحله از طرح شرکت کردند که شامل ۸ زن و ۲ مرد بودند که از ۴ تا ۵ اردوگاه اولیه، در طی یک روز و به وسیله یک فرد مورد بازدید قرار گرفت. گزارش‌ها حاکی از آن بود که زمان بیشتری مورد نیاز است. در نتیجه ۹ اردوگاه دیگر توسط دو همکار از شورای کتاب کودک مورد بازدید قرار گرفت. کلیه اعضای شرکت‌کننده درباره مجموعه‌ها و وسایلی که از قبل فرستاده شده بود، افراد مختلف در استان‌ها و مباحثی که می‌باید

در گزارش‌های آنها ذکر شود، توجیه شدند (۵).

تأسیس کتابخانه‌ها

گزارش‌هایی که به وسیله همکاران شرکت‌کننده ارائه شده، نشان‌دهنده آن است که رهنمودهای کمیته کتابخانه‌های اردوگاه‌های پناهندگان با موفقیت نسبتاً زیادی همراه بوده است. بعد از نشست‌هایی با کمیساریای عالی پناهندگان و کارکنان اداره امور مهاجران بیگانه، نشست‌هایی طولانی‌تر نیز با مسئولان اردوگاه‌ها که بعد از ارائه توضیحات علاقه‌مندی و توجه به موضوع‌ها نشان می‌دادند، صورت گرفت. دیدارهایی از امکانات اردوگاه‌ها اعم از پزشکی، بهداشتی، تفریحی، کارگاه‌ها و غیره که برای اعضای شورای کتاب کودک ترتیب داده شده بود، انجام شد. این بازدیدها از اردوگاه‌ها، این امکان را فراهم آورد تا ملاقات‌هایی با زنان پناهنده و دختران جوان صورت گرفته و درباره کتابخانه‌ها با آنها گفت‌وگو شود. همچنین بازدیدها باعث شد تا موفقیت خوبی فراهم شود تا از کودکان برای کمک در تأسیس کتابخانه‌ها، دعوت به عمل آید. گاهی از همکاران در خانه‌ها و یا چادرهای پناهندگان دعوت صورت گرفت. در این زمان کودکان اردوگاه‌های عراقی نقش مترجم را به عهده داشتند. هنگام صحبت با مسئولان اردوگاه‌ها، اغلب از کمبود فضا و مشکلات اجتماعی بسیاری سخن به میان می‌آمد. مسئله جدی در اردوگاه‌های افغانی، جدایی زنان از مردان بود. بسیاری از گزارش‌ها حاکی از آن بود که زنان نیز می‌باید در کار اردوگاه‌ها همکاری کنند.

گفت‌وگوهای مقدماتی به یافتن مکان‌هایی برای تأسیس کتابخانه‌ها انجامید. در بعضی موارد مذاکرات بسیار طولانی در این زمینه صورت می‌گرفت. آنچه که این راه را هموار می‌کرد، در واقع، جلسات توجیهی شورای کتاب کودک و چهره‌های شناخته شده نمایندگان بود. تقریباً تمامی کتابخانه‌ها در محل‌هایی همچون کلاس‌های کوچک درسی، کنار کلاس‌های فعال و یا در محل اداره تشکیل شد. فقط یک کتابخانه در محل که قبلاً کتابخانه بود، تشکیل شد. بعد از تصمیم‌گیری محصولات سریعاً ارسال شد. وسایل و بسته‌های کتاب در محل‌های تعیین شده جای گرفت. از کودکان بزرگ‌تر خواسته شد تا در این امر کمک کنند. پسران قفسه‌ها را جای‌جا می‌کردند و همچنین تزئینات دیوارها که شامل علایم کتابخانه، نقشه‌ها و عکس‌های دیواری بود را نصب می‌کردند. دختران جعبه‌های کتاب‌ها را باز می‌کردند و آنها را بر مبنای موضوعات تقسیم می‌کردند. آموزش میانی استفاده از کتابخانه از اینجا آغاز شد. شماره‌های رده‌بندی دهدهی دیویی و عناصر کتاب‌شناسی اساسی به کار گرفته شدند. سپس از کسانی که در این مرحله کمک‌کرده بودند، خواسته شد تا مؤلف، مترجم، ناشر، تاریخ نشر، و غیره را معین کنند و از

کودکان خواسته شد تا اشعار و یا بخش‌هایی کوتاه از کتاب‌ها را بخوانند. در محل کتابخانه‌ها از تعداد زیادی دعوت به عمل آمد؛ بعضی از افراد پشت درها و پنجره‌ها ایستاده بودند. در این زمان با تعداد زیادی از کودکان تماس گرفته شد. میان افراد شیرینی تقسیم شد و بدین ترتیب ساعات تأسیس کتابخانه به یک فعالیت نشاط‌انگیز تبدیل شد. این کار باعث جذب کودکان، مسئولان، معلم‌ها و تعداد زیادی از پناهندگان بزرگسال شد.

بعد از دریافت پیشنهادهای کمیته کتابخانه‌های اردوگاه‌های پناهندگان، مسائلی همچون حقوق کودکان (دختر و پسر) مبنی بر استفاده از کتابخانه و چگونگی امانت بردن، را مورد بحث قرار داد. علاوه بر این، حفاظت صحیح کتاب‌ها به نمایش گذاشته شد. از کودکان خواسته شد تا کتاب‌ها را میان همه افراد قسمت کنند و بعضی از کتاب‌ها را برای خانواده‌هایشان و افراد روشندل و یا کودکان و بزرگسالانی که دچار ضعف بینایی بودند، بخوانند.

در چنین محیط با نشاطی بود که بخشی از کتاب‌ها در قفسه‌ها جای داده شد و بخش دیگر در نمایشگاه کتاب که مبین موضوع‌های متنوع و مورد علاقه افراد بود، به نمایش درآمد. در این میان، افرادی که می‌توانستند به کتابخانه‌ها کمک کنند، توسط مسئولان اردوگاه‌ها انتخاب شدند. آموزش کوتاه مدت آنها مشتمل بود بر معرفی ساده و کوتاهی از نظام طبقه‌بندی دهدهی دیویی برای قفسه‌گذاری کتاب‌ها، برچسب زدن قفسه‌ها، نظام امانت، تهیه سیاهه کتاب‌ها، کتاب و بسته نوشت‌افزار، و نیز بررسی پرسشنامه دو ماه یکبار که قرار بود توسط این افراد تکمیل شود.

در این میان، تعدادی از کودکان به گوشه‌ای رفتند و شروع به مطالعه کردند، تعدادی از آنها سئوالات خاصی داشتند و از این‌که کتابی درباره آن موضوعات به آنها داده می‌شد بسیار هیجان‌زده بودند (۶).

در چندین نوبت، سخنرانی‌هایی برای تعداد زیادی از کودکان در فضاهای باز همچون حیاط مدرسه انجام شد. در هنگام سخنرانی بعضی از نوجوانان به سخنرانان نزدیک می‌شدند و از آنها درخواست کتاب و خدمات کتابخانه‌ای می‌کردند. تعداد زیادی نسبت به روزنامه‌ها و مجله‌ها و کتاب‌های عربی علاقه نشان می‌دادند.

زمان افتتاح کتابخانه به گونه‌ای انتخاب شد که تعداد بیشتری از کودکان در محل برپایی تجمع کنند. زمان افتتاح به دو بخش تقسیم شد. بخش اول سخنرانی رسمی کوتاه درباره کمیساریای عالی پناهندگان سازمان ملل و اداره امور مهاجران بیگانه انجام شد، و از مسئولان اردوگاه قدردانی به عمل آمد. سپس مقدمه‌ای درباره شورای کتاب کودک ایران و کتابخانه اردوگاه‌ها ارائه شد. و بخش دوم شامل معرفی نمایشگاه، خواندن کتاب، و داستان‌گویی بود. در کلیه موارد کودکان علاقه وافری نشان دادند و فعالانه به سئوالاتی که مطرح می‌شد، پاسخ

می دادند. ارزیابی نتایج این طرح به گذشت زمان نیاز دارد، اما یکی از گزارش‌ها در این زمینه به قرار ذیل است:

چند ماه خبری نبود، آنگاه پیام‌هایی را بدین مضمون دریافت کردیم: "ما همه کتاب‌ها را خوانده‌ایم"، "من بعضی از کتاب‌ها را پنج بار خوانده‌ام"، "لطفاً برای ما مجله بفرستید"، "مگر شما نگفته بودید که برمی‌گردید؟" (۷).

ملاحظات پس از تأسیس

پیشنهادات بسیاری که به سه بخش از گزارش‌ها مربوط می‌شود ذکر شده که بعضی از آنها به شرح ذیل است:

۱. به دلیل کمبود فضای اردوگاه‌ها، هدف اولیه شورای کتاب کودک که تأسیس کتابخانه‌های عمومی برای کودکان و نوجوانان بود، تبدیل به طرح کتابخانه‌های مدارس شد و این محل‌ها به احتمال زیاد در تابستان و ایام تعطیلات بسته می‌شدند. از طرف دیگر تعداد زیادی باسواد (پسر و دختر) وجود دارند که دیگر به مدرسه نمی‌روند و در نتیجه نمی‌توانند از کتابخانه استفاده کنند. بنابراین بسیار حائز اهمیت است که فضای به‌خصوصی به‌عنوان کتابخانه عمومی در اردوگاه‌ها به‌وجود آید.

۲. با توجه به تعداد افراد باسواد در اردوگاه‌ها، علاقه‌مندی آنها و گزارش‌های دو ماهه‌ای که از طرف تعدادی از کتابخانه‌ها، دریافت شده است و نیز برنامه‌های دیگری که دارای اهداف آموزشی و فرهنگی هستند و توسط کمیساریای عالی به مرحله اجرا درآمده‌اند، می‌باید تدارکاتی برای گسترش محدودیت‌های سنی در نظر گرفته شود تا از این طریق بتوان مواد مناسب خواندنی را برای گروه‌های سنی بالاتر فراهم کرد. همچنین کتابخانه‌ها باید به‌عنوان مراکز منابع برای فعالیت‌های دیگر در نظر گرفته شوند (۸).

۳. کتابخانه بعد از تأسیس، محلی پویا و جاری است، حائز اهمیت است که کتاب‌ها و سایر مواد به طور دائم برای هر کتابخانه تأسیس شده ارسال شود. خوشبختانه، کمیساریای عالی برای کتابخانه اولیه، این تدارکات را ارائه کرد.

۴. تأثیر هر کتابخانه بر جامعه بستگی زیادی به روش سازماندهی و اداره آن دارد. گزارش‌های دریافت شده از میزان علاقه مهاجران در مورد کتابخانه‌ها قابل تصور است، اما برای آنکه این علاقه‌مندی مداوم باشد، پیشنهاد می‌شود که از بعضی از روش‌های انگیزشی و یا ترمیم حقوق و دستمزد در مورد این افراد استفاده شود. در چنین شرایطی است که فعالیت‌های آتی با موفقیت به‌اجرا در خواهد آمد.

۵. می‌بایست تماس‌های منظمی میان گروه حرفه‌ای حمایت‌کننده از طرح - که در این مورد شورای کتاب کودک است، و مسئولان اردوگاه‌ها و یا کتابداران پناهنده صورت گیرد. باید برنامه‌هایی برای دیدارهای منظم، ترجیحاً ۴ ماه یکبار و براساس فاصله کتابخانه‌ها در نظر گرفته شود تا بعد از تأسیس کتابخانه‌ها، امکان کار مؤثرتر با بچه‌ها و سایر گروه‌ها در اردوگاه‌ها، به وجود آید.

نتیجه

صمیمانه امیدوارم که تعداد اردوگاه‌های پناهندگان هر روز کمتر شود، اما در عین حال تجربه ایران در تأسیس کتابخانه‌های کودکان در ۱۴ اردوگاه می‌تواند برای گسترش چنین فعالیت‌هایی توسط کمیساریای عالی پناهندگان در سایر کشورها، مورد استفاده قرار گیرد. همچنین امیدواریم که تأسیس کتابخانه به ۳۲ اردوگاه موجود در ایران گسترش یابد و در نهایت رهنمود کلی برای کار در موارد مشابه تدوین شود.

یادداشت‌ها

۱. ۵ اردوگاه اولیه در: بردسیر (کرمان / افغان‌ها)، جهرم (فارس / عراقی‌ها)، رفسنجان (کرمان / افغان‌ها)، سمنان (سمنان / افغان‌ها) و زیوه (آذربایجان غربی / عراقی‌ها) مستقر بودند.

۹ اردوگاه بعدی در: ابادر (لرستان)، دلاکی (بوشهر / افغان‌ها) / بزیله (آذربایجان غربی / عراقی‌ها) - ازلی (کردستان)، دیل‌زه (آذربایجان غربی)، کنگاور (کرمانشاه)، کریم‌آباد (کردستان)، سامره (مرکزی / افغان‌ها)، سنگر (کرمانشاه / عراقی‌ها).

Afsaneh Ashrafi, "Children's Book Council of Iran", UN News Letter of the UN families in Iran, Vol., 1, no. 6. sept. 1996, P.i

۳. پرسشنامه‌ای شامل موارد زیر تهیه شد: نام اردوگاه، تاریخ(های) گزارش، نام داوطلب کمک‌کننده، تعداد استفاده‌کنندگان به تفکیک جنس و طبقه، موضوعات عام، موضوعات درخواست شده، فعالیت‌هایی به جز امانت کتاب و پیشنهادها.

۴. خانم نوش‌آفرین انصاری، استاد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دبیر شورای کتاب کودک ایران.

خانم ش. افتخاری. عضو و کتابدار شورای کتاب کودک، متخصص در ادبیات کودکان.

خانم ثریا فرزلی‌اباغ. استاد کتابداری و اطلاع‌رسانی، متخصص در ادبیات کودکان.

خانم مرتضایی‌فرد. استاد کتابداری و اطلاع‌رسانی، متخصص در ادبیات کودکان.

آقای ناصری. متخصص روانشناس بالینی و ادبیات کودکان.

خانم صادقی، عضو شورای کتاب کودک ایران.

خانم شهیدی. عضو شورای کتاب کودک ایران.

خانم ترکاشوند. عضو و معاون کتابخانه شورای کتاب کودک.

آقای یوسفی. عضو کمیته اجرایی شورای کتاب کودک، متخصص در ادبیات کودکان.

۵. اطلاعات درباره اردوگاه‌ها، شامل موارد ذیل است:

ملیت، آمارهایی از قبیل، جمعیت، آموزش در تمامی سطوح، تعداد افراد ترک تحصیل کرده و غیره. نام اردوگاه، آدرس دقیق پستی، تلفن و نمابر.

نام و وضعیت کارمندی که در مأموریت مورد بازدید قرار گرفتند.

گزارش مشروح سفر، پذیرایی، رخدادهای قبل و در هنگام تأسیس کتابخانه‌ها. نام، سن، طبقه و مشخصات دیگر

که مربوط به داوطلب کمک‌کننده، می‌شود. جنبه‌های منفی و مثبت و پیشنهادات.

عکس‌هایی که در حین مأموریت گرفته شده است.

۶. عکس‌های ضمیمه این گزارش نشان‌دهنده بخش‌هایی از این فعالیت‌ها می‌باشد.

7. N. Ansari "Refugee Camp Libraries in Iran", Book Bird, Vol. 35, no. 3, Fall 1997, PP.

38-39.

۸. نمونه‌ای از شیوه استفاده صحیح از این کتابخانه‌ها در ۲ اردوگاه که مربوط به طرح آموزش قبل از دیستان می‌باشد، آمده است (طرح کمیساریای عالی در ۴ اردوگاه به اجرا درآمد).

شعبه‌ساز علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی